

De baltiske flygtninge i Danmark 1945-1949

Af Bente Thomsen

Blandt de ca. 275.000 flygtninge, som i 1945 kom til Danmark, var der knap 6.000 personer fra de baltiske lande. Balternes situation var kompliceret, fordi USSR anså dem for russiske statsborgere, mens de selv hævdede sig statsløse. Cand.mag. Bente Thomsen belyser balternes levede forhold som flygtninge i Danmark og deres udrejse herfra. En mindre del af balterne havde været i tysk tjeneste under krigen. Artiklen viser, hvordan man undgik et russisk krav om tvangsrepatriering af disse ved at overføre de Wehrmachtsangehörige til Tyskland. Det fremgår endvidere, at man fra dansk side ikke var indstillet på at medvirke ved en tvangsrepatriering.

Det er hensigten med denne artikel at forsøge at klarlægge nogle af forholdene vedrørende de baltere, der opholdt sig som flygtninge i Danmark fra 1945 til 1949. Sagen om udleveringen af de 146 baltiske flygtninge fra Sverige til USSR i januar 1946 er blevet behandlet af Per Olov Engquist i bogen »Legionærene«. Sverige havde under krigen fra Balticumlandene modtaget ca. 30.000 civile flygtninge, som fik asyl i landet. I krigens sidste dage flygtede ca. 2.500 tyske soldater og 167 baltere i tysk tjeneste, som var blevet indsluttede i Kurlandlommen, til Sverige. På opfordring fra de allierede indgik samlingsregeringen en aftale om, at de tyske soldater skulle udleveres til vestmagterne og de baltiske til russerne. Udleveringen af tyskerne foregik uden af-færer, mens hjemsendelsen af balterne ikke blev iværksat med det samme. Da udleveringen blev aktuel, vægrede den socialdemokratiske regering sig ved at give efter for opinionens krav om at give balterne asyl i Sverige og derved omstøde samlingsregeringens beslutning. Eftersom tyskerne var blevet udleveret til vestmagterne, mente man ikke at kunne diskriminere russerne ved at nægte at udlevere balterne¹.

Denne artikel vil i mange henseender være ufuldstændig, og der vil blive trukket spørgsmål frem, på hvilke det på nuværende tidspunkt ikke er muligt at give et fyldestgørende svar. Ikke desto mindre kan der være en vis rimelighed i på denne måde at gøre opmærksom på et emne, som er en interessant del af Danmarks efterkrigstidshistorie, men som kun berøres yderst kortfattet i værker, der beskæftiger sig med denne periode².

1. Per Olov Engquist: *Legionærene* (Stockholm, 1970). s. 253 ff.

2. Se f.eks. Politikens Danmarkshistorie, bd. 14, s. 339-341.

Kildemateriale

Den eneste nærmere omtale af emnet findes i den af Flygtningeadministrationen udgivne bog *Flygtninge i Danmark 1945-1949*. Denne er udarbejdet af medarbejderne i Flygtningeadministrationen og er en beretning over det arbejde, som fandt sted med flygtningene i Danmark de foregående år. Størstedelen af bogen er viet de tyske flygtninge (s.9-256), som da også udgjorde det langt største antal – maj 1945 ca. 244.500 personer³ – mens resten af bogen (s. 257-286) er beretning fra Afdelingen for ikke-tyske flygtninge. Det skal dog tilføjes, at en del problemer var fælles for de tyske og de ikke-tyske flygtninge og derfor kun er omtalt i bogens første del.

Der findes desuden den af Udenrigsministeriet udgivne »Aktstykker vedrørende de tyske flygtninge i Danmark 1945-1949«, København 1950, men som titlen angiver, omhandler denne bog kun de tyske flygtninge og er derfor af begrænset relevans for denne artikel.

I sine erindringer »Modvind og Medbør« beskriver fhv. minister Johs. Kjærboel den periode, hvor han var leder af Flygtningeadministrationen, men omtaler kun de ikke-tyske flygtninge rent en passant⁴.

Straks efter kapitulationen blev forsynen for de tyske flygtninge i Danmark overdraget Statens civile Luftværn. Et større antal ikke-tyske flygtninge i de tyske lejre gjorde krav på bedre behandling end de tyske flygtninge, og Dansk Røde Kors påtog sig, efter aftale med overlæge Eigil Juel Henningsen, Sundhedsstyrelsen, forsynen for disse mennesker⁵. For at kunne bestride denne opgave oprettede Dansk Røde Kors en speciel Flygtningeafdeling, hvis leder blev dr. med. Esther Ammundsen. Da Flygtningeadministrationen blev oprettet i september 1945 under ledelse af minister Johs. Kjærboel, indgik DRK's Flygtningeafdeling heri, idet den dog bibeholdt en udstrakt selvstændighed.

Til denne artikel er benyttet de af Dansk Røde Kors i Rigsarkivet deponerede akter fra denne periode. Det er oversigter over antallet af flygtninge i lejrene, meddelelser til og fra lejrene samt korrespondance mellem DRK's Flygtningeafdeling og øverste ledelse. Endvidere kan nævnes fortrolige beretninger fra DRK's inspektionsrejser til lejrene og redegørelser i nogle stridsspørgsmål, der opstod omkring DRK (f.eks. nogle polske soldaters vægring mod at tage arbejde i juni 1946, angreb på DRK i dagbladet »København« i forbindelse med baltersagen i juli 1947), samt redegørelser fra DRK til Røde Kors i andre lande.

En væsentlig del af materialet til denne undersøgelse er sager, Flygtningeadministrationens Politiafdeling har afleveret til Rigsarkivet. Flygtningead-

3. Fl. i DK s. 26.

4. Johs. Kjærboel: *Modvind og medbør*, 1959. Kapitlet »I Flygtningeadministrationen«.

5. DRK's Flygtningeafdelings beretning af 25.3.47, DRK pk. 71.

ministrationens Politiafdeling dækkede både tyske og ikke-tyske flygtninge og beskæftigede sig – naturligt nok – med sager af politimæssig karakter. Det er lovovertrædelser (sortbørshandel, ulovligt arbejde, flugt fra lejrene), ansøgninger om omregistrering fra tysk til ikke-tysk flygtning med påfølgende overflytning fra tysk til allieret lejr, udstedelse af arbejdstilladelser, afhøringer i forbindelse med fastlæggelse af flygtningenes nationalitet og andet. Politiafdelingen har til Rigsarkivet afleveret 7 bind flygtningejournaler fra 1945-1949 med dertil hørende flygtningejournalsager. Flygtningejournalerne er imidlertid vanskeligt anvendelige, idet der dels mangler sider i dem, dels kun findes et register til første halvdel af 1. bind. Flygtningejournalsagerne er ikke komplette i forhold til de sager, som er indført i journalerne. En del sager kan være oversendt til militærmissionerne på Dagmarhus, som Flygtningeadministrationen havde et tæt samarbejde med⁶, men derudover er der gennemført en yderst hårdhændet oprydning og kassation før afleveringen til Rigsarkivet, så kun en brøkdel af de oprindelige sager er bevarede. Det er på nuværende tidspunkt umuligt at påvise, om der har været udstukket bestemte retningslinier for kassationen. Henlæggelsen af sagerne er sket i nogenlunde nummerorden, men der kan pludselig være lakuner på op til 50 numre. En del sager er henlagt i ukomplet stand. Det må stærkt beklages, at den afleverende instans således har kasseret materiale, som givet ville være relevant for undersøgelsen af såvel de tyske som de ikke-tyske flygtninges forhold. De eneste oplysninger, der kan skaffes om de ikke-eksisterende sager, er korte angivelser af korrespondancens indhold i flygtningejournalerne samt nogle kortfattede notater på kortene i et af politiet ført kartotek over flygtningene.

Det må således erkendes, at materialet fra Politiafdelingen er fragmentarisk, hvorfor det kun med forbehold vil være muligt at drage slutninger derudfra. Det til denne artikel benyttede materiale om balterne virker dog nogenlunde komplet.

Flygtningeadministrationen har til Rigsarkivet afleveret en anseelig mængde endnu uordnede papirer. Fra denne gruppe skal blot fremhæves referaterne fra Socialministeriets møder med SHAEF (Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces) på Dagmarhus i månederne maj – september 1945.

Det har beklageligvis ikke været muligt at opnå tilladelse til at benytte Udenrigsministeriets akter, som med sikkerhed kan siges at indeholde meget materiale af interesse for denne undersøgelse.

Nogle tidligere flygtninge fra Balticumlandene, nu bosatte i Danmark, har vist mig den venlighed at berette om deres personlige oplevelser i forbindelse med flygtningeperioden i Danmark, således at også problemets menneskelige

6. Oplysning fra kontorchef Johs. Bløcher den 9.6.1976. Kontorchef Bløcher var fuldmægtig i Flygtningeadministrationen 1945-1948.

aspekt kunne belyses. Den estiske legationsråd, A. Koern, har givet mig fyldige oplysninger om sin diplomatiske virksomhed i årene 1945-1951 og har givet tilladelse til benyttelse af dele af sin korrespondance.

Flygtningesituationen i 1945

Ud over de ca. 244.500 tyske flygtninge, som ved kapitulationen befandt sig i Danmark, var her ca. 31.000 personer af ikke-tysk herkomst⁷. Man anså det fra dansk side for rimeligt at sikre disse personer noget bedre forhold end de tyske flygtninge. Det første problem var at skaffe oplysninger om, hvor de ikke-tyske flygtninge befandt sig, og hvor mange der var. Til dette formål udpegedes via DRK seks personer, som hver fik til opgave at gennemgå et område af landet og skaffe sig overblik over situationen⁸. Derefter begyndte man at samle de ikke-tyske flygtninge i særlige lejre under Dansk Røde Kors. Meget hurtigt opstod et problem om, hvem der kunne anerkendes som allieret displaced person (D.P.) og hvem ikke⁹. Tjekkere, italienere, jugoslaver, rumænerne, polakker såvel som russere blev betragtet som allierede D.P.'s. Østrigere betragtedes i starten som tyskere, men overførtes senere til allierede lejre. Civile ungarere behandledes som allierede. Danzigere og memellændere anerkendtes i starten som allierede, men overførtes senere til tyske lejre.

De knap 6.000 baltere var et problem, fordi russerne og englænderne så forskelligt på deres nationalitetsforhold. De betragtedes som allierede, medmindre de bevisligt frivilligt havde tjent i tysk uniform eller fået tysk statsborgerskab. I så fald anbragtes de i tyske lejre.

Flygtninge, der hævdede at være statsløse, blev underkastet en nærmere undersøgelse og afhængigt af dennes udfald anbragt i tysk eller allieret lejr.

Ved »pæne tyskere« forstod man tyske statsborgere, som havde siddet i kz-lejre eller på anden måde været forfulgt af nazisterne. Disse placeredes i særskilte lejre og behandledes på lige fod med allierede flygtninge.

På grund af de mange komplicerede forhold valgte man forholdsvis hurtigt at benytte betegnelsen ikke-tyske flygtninge frem for allierede – idet ikke alle DRK-placerede kunne siges at tilhøre den sidste kategori.

Baltiske flygtninge

Som tidligere nævnt var der blandt flygtningene knap 6.000 personer, som stammede fra Balticum. Med den sovjetiske besættelse af Estland, Letland og

7. Fl. i DK s. 26 og 259.

8. Oplysning fra dr. med. Esther Ammundsen, som sammen med en sekretær fra Dansk Røde Kors gennemgik området nord for Limfjorden. 8.7.1976.

9. Se nærmere herom i Fl. i DK s. 261.

Litauen i 1940 i tankerne havde de valgt at flygte, da de russiske tropper nærmede sig de baltiske stater i 1944. Flugten gik normalt via Polen til Tyskland, hvorfra de, da det endelige sammenbrud nærmede sig i 1945, fortsatte til Danmark. Disse flygtninge kom til at udgøre en særlig problemfyldt gruppe blandt de ikke-tyske displaced persons på grund af de politisk komplicerede forhold ved afklaringen af deres nationale tilhørsforhold og dermed hele spørgsmålet om repatrieringen.

Ifølge Jalta-overenskomsten kunne ingen flygtninge, med undtagelse af russiske statsborgere, som af politiske grunde ikke ønskede at vende tilbage til deres hjemland, tvinges hertil, medmindre årsagen til deres vægring var, at de frivilligt havde ydet støtte til den tyske værnemagt. Problemet med balterne var således, at russerne efter indlemmelsen af de baltiske stater i USSR i 1940 betragtede dem som sovjetiske statsborgere, mens englænderne betragtede dem som statsløse og gav dem den beskyttelse, denne status berettigede til. Det er klart, at de baltere, som havde tilhørt den tyske værnemagt, derfor kom til at udgøre et særligt vanskeligt problem, hvilket man så i Sverige i 1945/46 i forbindelse med udleveringen til USSR af de baltiske legionærer.

Statsretligt indtog de baltiske repræsentanter i Danmark en uvis position efter krigen. Den estiske legationsråd havde i 1940 siddet en ordre hjemmefra om overdragelse af alle anliggender til den russiske ambassade overhørig og fortsatte på egen hånd med at fungere som sit lands repræsentant i Danmark. Under krigen var han via en kontakt til modstandsbevægelsen medvirkende til at skaffe flygtede estere til Sverige. Selv om Udenrigsministeriet i jan. 1941 meddelte, at man ikke kunne anerkende ham som »the legation«, fortsatte de to parter dog med at have kontakt både under og efter krigen. Da fortegnelsen over de diplomatiske repræsentanter i København udkom igen i 1945, var de baltiske repræsentanter ikke medtaget deri. I maj 1945 sendte den estiske legationsråd en række pro memoria ang. flygtninge og disses eventuelle hjemsendelse til Udenrigsministeriet¹⁰. Også den lettiske legationssekretær forsøgte – som senere omtalt – at intervenere til fordel for flygtningene, men blev kun kort tid efter krigen her i landet, hvorefter han rejste til London og tilsluttede sig den lettiske repræsentation der¹¹.

Ved kapitulationen oplystes der at være ca. 4.500 baltiske flygtninge i Danmark¹². Dette tal er noget mindre end det samlede antal registrerede baltere, som udgjorde

10. Samtale med den tidligere estiske legationsråd 7.1.1977.

11. Samtale med en tidligere lettisk flygtning 8.2.1977.

12. Fl. i DK s. 278.

	1.010 personer fra Estland
	2.077 - - Letland
	2.863 - - Litauen
i alt	<u>5.950</u> baltere ¹³

Differencen skyldes, at mange flygtninge, der i første omgang blev internerede i tyske lejre, ved en senere omregistrering eller efter ansøgning blev anerkendt som baltiske flygtninge og derefter overflyttet til DRK-lejre for ikke-tyske flygtninge. Formodentlig har også nogle baltere blandt de tyske flygtninge valgt ikke at afsløre deres virkelige identitet af angst for at blive hjemsendt, og disse optræder ikke i statistikkerne som allierede flygtninge¹¹.

Langt størsteparten af balterne var civile flygtninge, for hvem det ikke var et problem at afgøre, i hvilken slags lejr de skulle anbringes. Men et mindre antal krævede nærmere overvejelser: hvem skulle overtage forsorgen for de ikke-tyskere, som tidligere havde tilhørt værnemagten, været stationeret i Danmark, men før eller efter kapitulationen var flygtet fra deres enheder og derfor ikke hjemsendtes med de øvrige tyske tropper¹⁴? Det samme spørgsmål var aktuelt for de ikke-tyskere, som havde tilhørt værnemagten, var blevet sårede og indlagt enten på lazaretet i Danmark eller bragt til Danmark med lazaret-skib ved evakuering af lazaretter på Rügen og i Polen i marts-april 1945.

I samarbejde med den allierede militærmission fik de danske myndigheder fastlagt, at DRK skulle påtage sig forsorgen for medlemmer af sprængte troppeafdelinger, mens samlede troppeformationer af englænderne blev sendt til Tyskland. DRK kom også til at påtage sig forsorgen for en del personer, om hvem det ikke kunne afgøres, hvorvidt de var civile eller militære, idet de ikke var uniformerede og ikke besad legitimationspapirer af nogen art. I mange tilfælde kunne man med føje mistænke dem for at have skaffet sig af med kompromitterende legitimation, uden at man dog var i stand til at bevise noget, og sådanne flygtninge blev på den måde anbragt på lige fod med almindelige civile i DRK-lejre.

Spørgsmålet om anbringelse af baltere i uniform blev bragt frem på et møde mellem SHAEF og Socialministeriet den 29. maj 1945. SHAEF afgjorde, at baltere i uniform skulle iklædes civilt tøj og anbringes i civile lejre. Udover at det var vanskeligt at skaffe tøj til dem, havde Socialministeriet ingen indvendinger derimod¹⁵.

13. item s. 259.

14. Brev af 27.4.46 fra DRK til Fl.adm., Pol.afd.s sag nr. 7674/46.

15. Socialministeriets referat af møde på Dagmarhus mellem SHAEF og Socialministeriet. 29.5.45.

Livet i lejrene

De ikke-tyske flygtninge blev i første omgang samlet i lejre afhængigt af deres opholdssted ved kapitulationen og uden hensyntagen til nationaliteterne. Så hurtigt det blev overskueligt – nemlig sidst i maj og begyndelsen af juni 1945 – begyndte DRK at samle flygtningene i lejre efter nationalitet. Dette blev gjort først og fremmest af sproglige grunde, men også for at undgå uoverensstemmelser nationaliteterne imellem. Russerne anbragtes særskilt og aldrig sammen med baltere.

En estisk flygtning, der inden befrielsen havde levet et par måneder på falske papirer i København efter at være flygtet hertil via Tyskland, beretter, at hun henvendte sig på Emdrupskolen, hvor hun havde hørt, at DRK havde en lejr. Forholdene der var kaotiske. Snart blev dog en del baltere, polakker og tjekkere – i alt ca. 700 personer – overflyttet til KB-hallen. I begyndelsen sov mænd, kvinder og børn imellem hinanden på madrasser på gulvet. Men kort efter indflytningen kom en papirfabrikant og afleverede noget pap, og ved hjælp af dette indrettede flygtningene på kort tid små »huse«, så der for første gang i lang tid blev mulighed for privatliv. Væggene spærrede for blikket, men ikke for lyden, så man kunne ikke helt undgå at følge med i naboernes liv. Alligevel var det en forbedring fra tidligere. Mad blev bragt til hallen; der var rigeligt af den, og den var rimelig god – de fleste af flygtningene havde kort forinden oplevet sult, så kravene var ikke så store. Med renligheden holdt man selv justits. Ret hurtigt fik man varmt vand, hvilket affødte nogen kritik udefra, idet sportsfolk i andre haller ikke havde mulighed for at tage varmt bad¹⁶.

Registrering af flygtningene fandt også sted i lejren, i KB-hallen under medvirken af nogle af de højst estimerede fra hjemlandet, som samtidig kom til at fungere som tillidsmænd for flygtningene. I andre lejre foretog det danske politi registreringsforhørene uden nogen tillidsmænds tilstedeværelse. En lettisk flygtning fortalte, at før afhøringen havde flygtningene fået at vide, at krigsfanger og krigsflygtninge kunne regne med at blive sendt hjem, så man gik og spekulerede på, hvordan man skulle betegne sig selv for at undgå at blive hjemsendt. Selve forhøret foregik på tysk, men forhørsrapporten, som flygtningene skulle underskrive, var udfærdiget på dansk, hvilket ikke virkede særlig betryggende for de i forvejen nervøse flygtninge¹⁷.

Børnene tog opholdet i lejrene pænt. Ret kort tid efter indflytningen i KB-hallen tog flygtningene selv initiativ til at starte undervisning af dem på modersmålet. Stemningen i lejrene var stort set god – »de folk havde været udsat for det, som var meget værre«¹⁸ – men visse begivenheder vakte dog altid

16. Samtale med en tidligere estisk flygtning 11.1.1977.

17. = 11.

18. Samtale med tidl. estisk legationsråd 7.1.1977.

et voldsomt røre: KB-hallen fik den 18. juni 1945 besøg af tre russiske officerer, ledsaget af dansk politi. Officererne opfordrede balterne til at tage hjem under henvisning til, at de var russiske statsborgere. Officererne blev hujet og piftet ud. Efter dette møde var der en del af lejrens beboere, som flygtede til Sverige, fordi balterne frygtede, at Danmark, når den allierede militærmission forlod landet, ikke ville være i stand til at modstå et russisk krav om udlevering af balterne¹⁹.

På grund af den uro, de russiske officerers besøg i lejrene forvoldte, greb SHAEF ind og stoppede officerernes møder i lejrene. Personer, der ønskede at repatriere, skulle i stedet selv henvende sig til den russiske militærmission. Den russiske forbindelsesofficer var i øvrigt yderst »disturberet« over, at der i KB-hallen foregik propaganda for at afholde balterne fra at tage hjem²⁰. Der sigtedes til aviser og blade af antirussisk indhold, og fra dansk side lovede man at indskærpe det gældende forbud mod propaganda i lejrene, hvilket også skete – »flygtningene fik at vide, at de ikke måtte diskutere politik«²¹.

På samme tidspunkt indberettede den russiske forbindelsesofficer til SHAEF, at 2 polske officerer i engelsk uniform og med SHAEF-legitimation rejste rundt til lejrene og frarådede balterne at tage hjem. SHAEF havde nok hørt om de polske officerer, men de tilhørte ikke SHAEF. Man ville dog gerne tale med dem, når de dukkede op²². Det forlyder der dog ikke noget om, at de gjorde.

I juli-august 1945 fandt der en række anholdelser sted af ikke-tyske personer, som optrådte i tysk uniform eller bevisligt havde været i SS-formationer. Anholdelsesgrunden var i nogle tilfælde tilhørsforholdet til den tyske værne-magt, i andre tilfælde et »almindeligt« kriminelt forhold så som indbrud, sortbørshandel o.a.

I Politiafdelingens akter foreligger et brev af 6. okt. 1945 fra den lettiske legationssekretær i København til Flygtningeregistreringen. Sekretæren gør heri opmærksom på, at han til stadighed modtager breve fra lettiske statsborgere, som ikke kan forstå, hvorfor de er anholdt. »Jeg har allerede klargjort for Dem de forhold, som under denne krig herskede i Letland, og som var grundforskellige fra forholdene her i Danmark. Især hvad da angår de lettiske soldater, har jeg skrevet til Udenrigsministeriet og berettet derom, idet jeg samtidig har anmodet om, at disse mennesker kunne blive befriede . . . hvor der ikke forefindes nogen kriminell grund for tilbageholdelsen«²³.

19. Samtale med tidl. estisk flygtning 11.1.1977 og skrivelse fra den estiske legationsråd til den estiske minister i London 10.7.45 (legationsrådets papirer).

20. Socialmin.'s referat af møde på Dagmarhus mellem SHAEF og Socialmin. 20.6.45.

21. Samtale med tidl. lettisk flygtning 8.2.77.

22. Socialmin.'s referat af møde på Dagmarhus mellem SHAEF og Socialmin. 19.6.45.

23. Brev af 6.10.1945, Pol. afd.'s sag 7674/46.

Halvanden måned senere indløb til Justitsministeriet en klage fra 33 tidligere tyske soldater af forskellige nationaliteter, som sad fængslede på Sundholm²⁴. Af de 33 fængslede var de 13 baltere. De klagede over, at kun en enkelt af de 33 var blevet afhørt efter anholdelsen, og de krævede behandling i overensstemmelse med Haagkonventionen.

Protesterne bar frugt, idet udflytningen af de fængslede begyndte så hurtigt som den 24. nov. 1945, men det må formodes at være den udefra kommende intervention, som har haft den største virkning. På ovennævnte brev fra den lettiske legationssekretær er der den 8. okt. 1946 i Politiafdelingen noteret: »Dette er tilsyneladende en af årsagerne til løsladelsen af balter-SS'erne. Vi har, så vidt jeg kan se, ikke mere.« En nærmere opklaring af evt. andre årsager kræver adgang til Udenrigsministeriets akter. Klagen fra de fængslede blev aldrig besvaret. Efter en påfaldende langsommelig sagsbehandling, hvor klagen cirkulerede mellem Justitsministeriet og forskellige politimæssige instanser, blev den henlagt 11. sept. 1946 med den begrundelse, at ingen af klagerne befandt sig på Sundholm mere. De fængslede var blevet flyttet ud i løbet af november og december 1945. De personer, som var anholdt på grund af tysk tjeneste og kriminalitet, blev flyttet til en diciplinær-lejr. Hvor anholdelsen udelukkende var begrundet i tilhørsforhold til værnemagten, fandt overflytning sted til en almindelig tysk eller DRK-lejr, afhængigt af vedkommendes nationalitet.

I efteråret 1945 forløb livet i lejrene forholdsvis roligt, om end lejrtilværelsen begyndte at gå mange på. En del flygtninge var blevet flyttet, fordi lejrene blev omrationaliseret. I forsommeren 1945 havde man ofte skaffet indkvartering, som ikke egnede sig til vinterbolig, så hen på efteråret måtte man til en del mennesker finde noget andet.

Beklædning var et problem for mange flygtninge. Englænderne stillede 4.000 tyske uniformer til rådighed til fordeling blandt de allierede flygtninge²⁵. Via UNRRA indløb en del tøj, som uddeltes i lejrene, men hvad pasform angik, var klædestykkerne ikke altid ideelle. Seks unge lettiske mænd, som delte værelse i en lejr, kunne tilsammen skrabe nogenlunde pænt tøj sammen, så én af dem ad gangen kunne være bekendt at gå i byen. Heldigvis var flygtningene indstillet på gensidigt at hjælpe hinanden²⁶.

Flygtningene modtog 5 kr. om ugen i lommepenge. Det var dem ikke tilladt at tage arbejde med, undtagelse af nogle enkelte, der mod en betaling på 2 kr. om dagen kunne beskæftiges ved lejrenes drift, men en del arbejdede alligevel illegalt og ofte underbetalt. Lejrlederne var i de fleste tilfælde udmærket til-

24. Brev af 19.11.1945, Pol. afd.'s sag 7674/46.

25. Socialmin.'s referat af møde på Dagmarhus mellem SHAEF og Socialmin. 11.7.45.

26. Samtale med tidl. lettisk flygtning 8.2.77.

fredse med, at flygtningene på den måde fordrev tiden på fornuftig vis, og lagde ingen hindringer i vejen. Først i juni 1946 blev der åbnet mulighed for at give allierede flygtninge arbejdstilladelse til erhverv, hvor der efter Arbejds- og Socialministeriets skøn forelå en udtalt mangel på arbejdskraft – i praksis blev det landbrug, gartneri, husarbejde og rengøring²⁷.

I 1945 blev der hverken fra dansk eller allieret side taget initiativ til undersøgelse af balternes forhold og evt. tilknytning til den tyske værnemagt, hvilket for en del nok skyldtes en overvældende arbejdsbyrde i Politiafdelingen, men næppe er helt uden sammenhæng med, at der i Sverige i november og december 1945 var en voldsom ophidselse over den bebudede udlevering af de baltiske legionærer. Sagen blev opmærksomt fulgt også af de baltiske flygtninge i Danmark. Da legionærerne blev udleveret, følte det som et slag. »Man mistede håbet om retfærdighed«²⁸. Flygtningene blev grebet af en naturlig angst for, at noget tilsvarende skulle finde sted i Danmark og diskuterede, hvordan man kunne modsætte sig det.

I februar 1946 fandt en begivenhed sted, som bragte balterspørgsmålet op til behandling. Den 15. feb. 1946 henvendte lejrlederen fra DRK-lejren i Fakse Ladeplads sig til Flygtningeadministrationens Politiafdeling for at meddele, at nogle håndværkere ved istandsættelsesarbejde i lejren i et skjul under gulvet havde fundet en kuffert indeholdende en tysk uniform og et camouflageovertræk. Desuden fandtes en tegnebog med nogle fotografier samt nogle tyske hæderstegn. Visse af de affotograferede personer befandt sig i lejren.

Politiafdelingen iværksatte straks en undersøgelse, og alle værnepligtige mænd i lejren blev afhørt²⁹. Der blev optaget rapport i alle de tilfælde, hvor den afhørte havde tilhørt den tyske værnemagt eller kunne oplyse noget af interesse – i alt 55 personer. Samtlige, der havde gjort tjeneste i de tyske rækker, var lettiske statsborgere. Letterne blev indrullerede enten i den lettiske legion eller i Baubataljon. 35 af de afhørte tilhørte legionen, 8 havde været i Baubataljon. Legionen var ren lettisk og modtog kun de personer, som var bedst egnede til krigstjeneste. Baubataljonen bestod af de yngste, de ældste og personer, som på grund af legemlige skavanker ikke egnede sig til almindelig krigstjeneste. Baubataljonen blev anvendt til arbejdstjeneste og ikke sendt til fronten. Letterne kunne melde sig frivilligt til tjeneste i 1941 og 1942, senere blev de tvangsudskrevet ved mødebefaling gennem Arbeitsamt eller det tyske politi.

Legionen var underlagt Waffen-SS. Legionærerne bar tysk uniform med SS-mærke på kravespejlet. I huen bar de i begyndelsen Totenkopfmærket un-

27. Skrivelse fra Justitsministeriet af 4.6.46, Pol. afd.'s sag 6031/1946.

28. Samtale med tidl. estisk flygtning 11.1.1977.

29. Rapport af 21.2.46, Pol. afd.'s sag 7674/46.

der den tyske ørn, men senere pillede mange legionærer Totenkopfmærket af og anbragte det lettiske mærke, en opgående sol, i stedet. Legionærerne fik normalt ikke deres blodtype tatoveret på overarmen, kun enkelte, som sårede var blevet indbragt til lazaret, havde fået det.

Med en enkelt undtagelse var ingen af de afhørte i besiddelse af papirer, som kunne oplyse noget om deres nærmeste fortid. Dette var en væsentlig hindring ved undersøgelsen af flygtningenes tidligere forhold, idet specielt de suspekter var motiverede for at tilintetgøre deres dokumenter. De fleste af de i Fakse Ladeplads afhørte var kommet til Danmark som sårede med en eller anden form for lazarettransport. Dette var en acceptabel forklaring på manglende legitimation, idet det lettiske pas var blevet dem frataget ved indtræden i hæren, og den tyske Soldbuch blev inddraget ved indlæggelse på lazaret. Omstændighederne var derfor mest mistænkelige for personer, som hævdede ikke at have været i tysk tjeneste, men samtidig ikke var i stand til at fremvise papirer af nogen art.

Ved afhøringen vedkendte de fleste sig et tilhørsforhold til enten legionen eller Baubataljon. Ejermændene til den fundne kuffert og tegnebog begrundede, hvorfor de havde skjult tingene. Kuffertens ejermand forklarede, at »han og hans kammerater med naturlig opmærksomhed havde fulgt balternes skæbne i Sverige. Da disse blev sendt af sted, fik lejren, han befandt sig i, besked på, at der ville komme en russisk kommission på besøg. Letterne fik den opfattelse, at de stod for en snarlig hjemsendelse. Som følge heraf tilintetgjorde de de beviser på deres tyske tjeneste, som de endnu var i besiddelse af. Billedernes ejer fortalte tilsvarende, at han var bange for at have billederne, hvis den russiske kommission fandt på at foretage en nærmere undersøgelse. Han havde ikke tilintetgjort billederne, fordi han gerne ville have dem til erindring³⁰.

Politiafdelingen foretog sig umiddelbart efter afhøringerne ikke yderligere i sagen. Den 21. feb. 1946 – samme dag, som afhøringerne fandt sted – bragte »Socialdemokraten« en artikel om sagen med overskriften: »Fantastisk affære blandt flygtninge i Fakse Ladeplads«³¹. Det blev heri fremhævet, at den lokale befolkning var utryk ved at have flygtningene iblandt sig. Sagen faldt dog hurtigt til ro, fremskyndet af en udflytning af flygtningene fra Fakse Ladeplads til lejre i Køge og Ålborg.

I begyndelsen af marts indberettede gesandtskabet i Moskva til Udenrigsministeriet, at de fleste russiske morgenblade den 3. marts 1946 havde refereret den ovenfor omtalte artikel fra »Socialdemokraten«³². De lettiske flygtning-

30. Rapport af 21.2.46, Pol. afd.'s sag 7674/46.

31. Socialdemokraten 21.2.1946, s. 3.

32. Indberetning til Udenrigsministeriet af 4.3.46, 705III, B 104 nr. 29, i Pol. afd.'s sag 7674/46.

ge blev omtalt, og det nævntes, at en del af dem havde gjort tjeneste i SS-formationer i nazitiden. De russiske aviser sluttede som »Socialdemokraten« med at skrive, at »det håbes, en igangsat undersøgelse vil gøre det muligt at udskille SS-mændene og sende dem til steder, hvor de vil være under opsigt«. Der er grund til at fæstne sig ved, at de russiske aviser var meget moderate i deres udtryk. Der fremførtes ikke noget krav om, at sådanne personer burde sendes tilbage til deres hjemland. Det er dog forståeligt, at avisomtalen kunne afføde en vis nervøsitet i Danmark, fordi man kunne frygte, den var optakt til et krav om udlevering. Udenrigsministeriet bad foreløbig Flygtningeadministrationen om at blive holdt underrettet om, hvad der skete i sagen³³.

Efter at have indhentet en redegørelse i DRK skrev Flygtningeadministrationen tilbage til Udenrigsministeriet, at man nærrede store betænkeligheder ved de baltiske flygtnings – og navnlig de tidlige værnemedlemmers – fortsatte forbliven i Danmark³⁴. Man havde via British Military Mission kontakten de allierede myndigheder i Tyskland, men 15. april 1946 fået at vide, at man i Tyskland ikke inden for en overskuelig tid ville tage disse personer. De skulle derfor være at betragte som demobiliserede og almindelige displaced persons. Af den grund ønskede Flygtningeadministrationen, at Udenrigsministeriet endnu en gang skulle tage spørgsmålet om balternes udsendelse af Danmark op med British Military Mission. Det samme gjaldt spørgsmålet om, hvorvidt værnemagtsmedlemmer skulle have særbehandling.

Flygtningeadministrationens uvilje mod at beholde balterne usorterede i lejrene gjorde indtryk i Udenrigsministeriet, idet udenrigsminister Gustav Rasmussen den 31. juli 1946 anmodede om en undersøgelse af de herværende baltiske flygtnings forhold, for så vidt de pågældende måtte antages at have haft tilknytning til den tyske værnemagt³⁵.

Undersøgelserne blev dog ikke iværksat, på trods af at Flygtningeadministrationen selv havde udtrykt ønske derom, og at Politiafdelingen var vidende om, at der ud over balterne fra Fakse Ladeplads var mange flere suspekte blandt flygtningene. Det var Politiafdelingen, som anså det for politisk uklogt at igangsætte undersøgelserne på daværende tidspunkt. På et møde 8. sept. 1946 med deltagelse af repræsentanter fra Justitsministeriet, Udenrigsministeriet, Rigspolitechefens Fremmedafdeling samt Flygtningeadministrationens Politiafdeling fremførte sidstnævnte, at en undersøgelse som den af udenrigsministeren ønskede efter Wehrmachtsangehörige måtte formodes at ville vække et voldsomt røre blandt de baltiske flygtninge. De pågældende ønskede næppe at komme til Tyskland, om end de måske endnu mindre ønskede at

33. Brev af 27.3.46 fra Udenrigsministeriet til Fl. adm., i Pol. afd.'s sag 7674/46.

34. Brev af 30.4.46 fra Fl. adm. til Udenrigsmin. i Pol. afd.'s sag 7674/46.

35. Brev fra Udenrigsmin. til Fl. adm. af 31.7.46, i Pol. afd.'s sag 7674/46.

komme til Balticum. »Og hvad de end mener om undersøgelsens formål, vil de utvivlsomt søge at arbejde på at skabe en stemning her i landet for deres forbliven her, måske endog gå »under jorden« for at unddrage sig en undersøgelse eller bortsendelse«. Endvidere måtte man regne med, at det russiske gesandtskab og hjemsendelseskommissionen hurtigt ville få kundskab om aktionen. De ville næppe tolerere, at baltere sendtes til Tyskland som Wehrmachtsangehörige, så man måtte derfra forvente en protest mod hele aktionen, måske endda et krav om hjemsendelse af samtlige baltere til Balticum. Således ville den ønskede undersøgelse kunne aktualisere hele balterspørgsmålet³⁶.

Sagen fik imidlertid en ny vending, før Udenrigsministeriet nåede at reagere på de fremførte synspunkter. I midten af december 1946 erklærede englænderne sig villige til at medvirke ved en udsendelse af ikke-tyske Wehrmachtsangehörige sammen med de tyske ditto. De ikke-tyske Wehrmachtsangehörige ville blive modtaget og interneret i den britiske zone i Tyskland³⁷. Ordningen gjaldt kun mænd, der havde haft tilknytning til Wehrmacht. Set fra dansk side ville dette navnlig få betydning for balterne, hvoraf man mente at kunne udsende 7-800 personer. Samtidig havde DRK fra British Military Mission modtaget en forespørgsel om, hvor mange baltiske flygtninge der evt. kunne anvendes til hospitalsarbejde i England. Herpå havde DRK svaret, at der kunne blive tale om ca. 1.020 kvinder og 1.270 mænd, hvilket dog er væsentligt mere end det antal, som i virkeligheden udrejste til England.

Mellem fremkomsten af englændernes tilsagn om at overtage de ikke-tyske Wehrmachtsangehörige og rekrutteringen af disse er foregået nogle mundtlige forhandlinger mellem Udenrigsministeriet, Justitsministeriet, DRK og Politiafdelingen, men desværre er disse ikke refererede i Politiafdelingens sager. Begivenhedernes videre forløb viser dog, at man fandt frem til en ganske klog rekrutteringsmetode. I stedet for at igangsætte en politiundersøgelse af alle flygtninge lod man to hold, hvert bestående af én repræsentant fra DRK og én fra Politiafdelingen foretage en rundrejse til lejrene for at opfordre de wehrmachtsangehörige polakker og baltere til frivilligt at fremstille sig for en kommission i Padborg med udsendelse for øje. Det ene hold gennemgik i dagene 18.-21. feb. 1947 DRK-lejrene Hellebæk, Kolding, Stensbæk og Esbjerg. Af et samlet antal på 1.213 personer i lejrene meldte 134 personer sig til udsendelse – heraf var langt størstedelen baltere³⁸. Det andet hold gennemgik fra 19.-26. feb. 1947 lejrene Køge, Ålborg, Thisted og Silkeborg, hvilket resulterede i, at

36. Mødereferat af 13.9.46, i Pol. afd.'s sag 7674/46.

37. Pol. afd.'s notat af 12.12.46 og brev af 14.12.46 fra Arbejds- og Socialmin. til Udenrigsministeriet, hvori refereres til besked fra Dansk Militær Kontrol i Kolding til DRK herom. Pol. afd.'s sag 7674/46.

38. Politirapport af 24.2.47, i Pol. afd.'s sag 7674/46.

79 enligtstillede mænd meldte sig til udsendelse³⁹. I begge rapporter fra turene oplyses, at henstillingen om at melde sig til udsendelse til Tyskland blev mødt med betydelig mistro og skepsis. Flygtningeadministrationen var derfor nødsaget til at foranledige, at den britiske militærmission udstedte en garanti for, at englænderne overtog transporten allerede i Danmark, og at alle udsendtes til britisk zone. Denne garanti blev udsendt til alle lejre og medvirkede til at berolige flygtningene.

Ved tilmeldingen blev de frivillige opdelt i tre grupper:

1. Enlige mænd, der opholdt sig i DRK-lejre og ikke arbejdede.
2. Gifte mænd med familie i lejrene.
3. Enlige mænd, der arbejdede.

Midt i april 1947 var man næsten færdig med udsendelsen af den første gruppe, idet ca. 200 enlige mænd var blevet overført til britisk zone⁴⁰. Gruppe 2 var man nødsaget til at lade vente, idet englænderne ikke ville tage kvinder og børn, og man ikke ville dele familierne. Derfor ønskede man at begynde på gruppe 3, enlige mænd, der arbejdede. Dette ville medføre et problem for arbejdsmarkedet, idet der var mangel på arbejdskraft. Men – skrev Johs. Kjærboel til Arbejds- og Socialminister Søren P. Larsen – »På den anden side tillægger jeg det meget stor vægt, at vi udnytter den mulighed for at komme af med disse baltere, som er givet os gennem det engelske tilbud, og jeg vil derfor gerne bede om din tilslutning til, at vi fortsætter disse transporter⁴¹. Som erstatning for tabet af arbejdskraft foreslog Flygtningeadministrationen, at de ca. 900 bessarabere, som i efteråret 1946 var blevet anerkendt som allierede flygtninge og anbragt i en DRK-lejr ved Esbjerg, fik arbejdstilladelse. Arbejdsministeren tilsluttede sig begge forslag, og udsendelsen af de Wehrmachtsangehörige kunne således fortsætte. Det benyttede materiale giver beklageligvis ingen nøjagtige oplysninger om udsendelsens videre forløb.

Ved den frivillige rekruttering meldte sig godt 200 personer⁴². Derefter gik Politiafdelingen alligevel i gang med en undersøgelse af lejrene med henblik på at finde resten af de Wehrmachtsangehörige for om muligt at bevæge dem til frivilligt at lade sig overflytte til britisk zone. Man skred ikke til nogen tvangsmæssig overførelse.

Indtil juli 1947 lykkedes det at gennemføre udsendelsen af balterne uden nogen offentlig omtale, men dette var ikke muligt fremover. Som forventet kom politiundersøgelserne til at vække en del uro i lejren, idet nogle flygtninge

39. Politirapport af 27.2.47, i Pol. afd.'s sag 7674/46.

40. Brev af 16.4.47 fra Fl. adm. til Arbejds- og Socialmin. Søren P. Larsen, i Pol. afd.'s sag 7674/46.

41. item.

42. Fortrolig redegørelse for balterspørgsmålet af 22.7.47, DRK pk. 158.

frygtede at blive karakteriseret som Wehrmachtsangehörige og dernæst udleveret til russerne som krigsforbrydere⁴². Dette medførte, at nogle forsøgte – og en del med held – at flygte til Sverige, og det var disse flugtforsøg, som kom til pressens kundskab.

9. juli 1947 fremkom der i dagbladet »København« nogle alvorlige angreb på DRK's Flygtningeafdeling og dens ledelse. Overskriften lød »100 baltere flygtet illegalt fra danske Røde Kors lejre«⁴³. Artiklen byggede på klager fra de estiske flygtninge i lejren Ballonparken på Artillerivej på Amager og bundede i forhold, der rakte et år tilbage i tiden. Som grund til flugt angaves utilfredshed med den behandling, DRK gav flygtningene.

I artiklen anklages DRK's ledelse for myndighedsmisbrug, vilkårlighed og unødvendig strengthed. Flygtningeadministrationens Politiafdeling fremstilles som vilkårligt og ukontrolleret handlende. Som eksempel på overgrebene på estlænderne nævnes kaffemærkesagen fra november 1946 fra KB-hallen, hvor beboerne i Ballonparken tidligere havde været placeret. I denne sag anklagede en gruppe flygtninge den danske ledelse for at unddrage flygtningene de kaffemærker, som rettelig tilkom dem. Da en undersøgelse viste, at der ikke var tale om bedrageri, blev initiativtagerne til klagen fjernet fra KB-hallen og overført til en lejr i Esbjerg. Blandt de fjernede var de estiske tillidsmænd. Endvidere anklagedes DRK for at have forbudt kulturelle sammenslutninger blandt flygtninge, og en baltisk komite var blevet opløst af DRK. På grund af den betaling, arbejdende flygtninge måtte yde for at bo og spise i lejrene, blev disse kaldt Københavns dyreste sommerhoteller.

Samme dags aften afviste lederen af DRK's Flygtningeafdeling, dr. med. Esther Ammundsen, i »Aftenbladet« de af »København« fremførte angreb og sluttede med at sige, at man kendte angrebets ophavsmænd, som i længere tid havde forsøgt henvendelser til forskellige blade for at få dem til at omtale sagen. Næste dag, 10. juli, meddelte »København«, at socialminister J. Sønderup havde foranlediget en undersøgelse af forholdene, hvorefter en redegørelse ville fremkomme. Samtidig bragtes et dementi fra DRK, hvori »København«s angreb betegnes som misvisende og usandfærdige. Det oplystes, at der blandt de baltiske flygtninge var et vist antal, der havde tilhørt den tyske værnemagt. Flygtningeadministrationens Politiafdeling havde derfor et stykke tid foretaget undersøgelser af de baltiske flygtninges forhold. Man formodede, at det var for at unddrage sig denne undersøgelse, at visse flygtninge valgte at bringe sig til Sverige. Samtidig blev det påpeget, at DRK ikke havde udstukket retningslinierne for arbejdet med flygtningene, men at dette var gjort af Flygtningeadministrationen i samarbejde med den allierede militærmission.

43. »København« 9.7.47.

De følgende dage fortsatte »København« angrebene på DRK for at svigte balterne og ikke behandle dem, som de havde krav på. I en leder krævedes, at balterne blev permanent indlemmet i det danske samfund. »Vi skylder at give dem et asyl, der ikke blot materielt er, som det skal være . . . men også med hensyn til forståelse og tryghed er i overensstemmelse med asylrettens medmenneskelige principper«. Lederen slutter: »Vi må give asylret til dem, der i tillid til vor retsopfattelse har søgt ly hos os⁴⁴. Ingen andre aviser tog angrebet fra »København« op.

Angrebet kan imidlertid næppe være kommet helt uforberedt for DRK. Der var nær kontakt mellem baltiske eksilkredse i Sverige og de baltiske flygtninge i Danmark. Som tidligere nævnt var det til Sverige, den i »København« omtalte flugt gik. Aviser, som baltiske eksilkredse udgav i Sverige, blev også læst i Danmark i lejrene. Den 6. juli 1947 fik lederen af DRK's flygtningeafdeling fra en lettisk tillidsmand tilsendt et brev samt oversættelse af en artikel, som den 7. juni 1947 var blevet trykt i bladet »Latvju Zinas« nr. 43, som udkom i Sverige⁴⁵. Artiklens titel var: »Det lader til, at balterne i Danmark forsvinder«. Forfatteren skrev deri, at det forekom, at baltiske flygtninge i Danmark blev afhentet af politibiler, enten i lejrene eller på deres arbejdspladser, og derefter forsvandt sporløst. Personalet i lejrene trak kun på skuldrene ved forespørgsel om, hvor vedkommende var blevet af. På arbejdspladserne blev flygtningene underbetalt, det medførte straffelejre at nægte at tage anvist arbejde, og maden i lejrene var ernæringsmæssigt og kvantitativt langt under, hvad der måtte anses for rimeligt.

Den lettiske tillidsmand fremsendte til DRK en replik, han havde udarbejdet til ovennævnte artikel, hvori han fremhævede, at såfremt nogle var forsvundet fra lejrene, var det sket af vedkommendes egen fri vilje. Balternes løn på arbejdspladserne svarede til den, danske arbejdere fik, og havde man en klage, kunne man altid henvende sig til Arbejdsanvisningen eller DRK. »Det er klart, at vi kunne ønske os, at mange ting var langt bedre, men man skal dog ikke overdrive . . .«⁴⁶. I sin følgeskrivelse meddelte han, at han havde forsøgt at få sin replik optaget i »Latvju Zinas«, men var blevet det nægtet, såvel som det heller ikke var muligt at få oplyst, hvem forfatteren til artiklen af 7. juni 1947 var.

Det kan ikke undre, at politiundersøgelser og presseomtale har bidraget til at skabe en utryk fornemmelse blandt flygtningene, specielt eftersom alle må have haft begivenhederne omkring udleveringen af balterne fra Sverige klart stående i erindringen. Der er ret stor usikkerhed angående det antal, der flyg-

44. »København« 12.7.47.

45. DRK, pk. 98.

46. Brev af 6.7.47, DRK pk. 98.

tede til Sverige. Lederen af DRK's flygtningeafdeling oplyste til »Aftenbladet« den 9. juli 1947, at 3-4 baltere havde forsøgt at flygte til Sverige, mens »København« den 10. juli 1947 meddelte at have set en liste med 49 personer, blot fra en enkelt lejr. Baltic Humanitarian Association i Stockholm, en baltisk eksilorganisation, angav i en klage til Røde Kors i Schweiz, USA og England, at 300 personer var flygtet⁴⁷. I en redegørelse til American Red Cross i forbindelse med ovennævnte klage oplyste DRK, at ca. 80 personer illegalt havde forladt Danmark for at rejse til Sverige⁴⁸. Dette tal må formodes at komme sandheden nærmest. Et så forholdsvis stort antal vellykkede flugtforsøg som dette må også ud fra Politiafdelingens journaler anses for sandsynligt, idet der findes en række efterlysninger af baltere, hvor sagen efter 2-3 års forløb er henlagt med bemærkning om, at vedkommende flygtning befandt sig i Sverige.

Det må formodes at være den negative presseomtale og de mere og mere komplicerede politiske forhold i forbindelse med de østeuropæiske flygtninge, som bevirkede, at DRK valgte at trække sig ud af arbejdet med de allierede flygtninge. DRK følte sig meget ubehageligt berørt ved omtalen i »København«. I den fortrolige redegørelse for balterspørgsmålet af 22. juli 1947 gøres opmærksom på, at DRK indtil da havde klaret den vanskelige balancekunst mellem humanitære, økonomiske og politiske hensyn, uden at der fra dansk, engelsk, russisk eller fra flygtningenes side var rettet anklage derimod. »Men en anklage af den art, som »København« har rejst, vil naturligvis meget let kunne ødelægge det gode forhold, og såfremt DRK og dets personale fremtidig skal være udsat for i et regeringsorgan at blive beskyldt for magtbegær, vilkårlighed, manglende menneskelighed og meget andet, blot fordi DRK loyalt gennemfører de pålagte foranstaltninger, må DRK anmode Arbejds- og Socialministeriet om at søge andre udveje for at få forvaltet forsorgen for de ikke-tyske flygtninge⁴⁹.

Den 1. okt. 1947 overgik arbejdet med de ikke-tyske flygtninge til Flygtningeadministrationen⁵⁰. Som grund til overgangen anførtes, at flygtningetallet var gået ned fra ca. 24.000 til ca. 4.500, og antallet af lejre fra 65 til 7. »Under hensyn hertil og til, at man ikke helt kan se bort fra, at der efterhånden som flygtningenes ophold her i landet forlænges, kan opstå spørgsmål, som det kan blive vanskeligt for DRK at løse, har DRK anmodet Arbejds- og Socialministeriet om at blive fritaget for forsorgen for de ikke-tyske flygtninge

47. Klage til Røde Kors i Geneve, USA og England fra Baltic Humanitarian Association, DRK pk. 98.

48. Brev af 23.10.47 fra DRK til American Red Cross, DRK pk. 98.

49. Fortrolig redegørelse for balterspørgsmålet af 22.7.47, DRK pk. 158.

50. Fortroligt brev af 18.9.47 til DRK's personale fra DRK's generalsekretær, DRK pk. 158.

ge⁵⁰. De omtalte spørgsmål må formodes at være politiske forhandlinger og afgørelser i forbindelse med repatriering eller forbliven i Danmark; spørgsmål, som hørte hjemme på politisk plan og ikke kunne løses af en privat organisation. Ved omlægningen blev dannet en særlig afdeling for ikke-tyske flygtninge under Flygtningeadministrationen, og personalet i DRK-lejrene blev anmodet om at fortsætte i deres stillinger.

Den i »Latvju Zinas« og »København« fremførte kritik gav internationale reaktioner, idet »Baltic Humanitarian Association« i Stockholm sendte en klage over DRK's behandling af balterne til Røde Kors i Geneve, USA og England. DRK fremkom med en udførlig redegørelse til de tre organisationer i oktober 1947⁵¹, hvori klagerne blev tilbagevist, og man oplyste, at arbejdet nu var overgået til et statsorgan, hvorefter man fra DRK's side anså sagen for afsluttet. Så langt som til Australien kom sagen, idet »Australian Social Credits« den 6. dec. 1947 bragte en artikel, som tydeligt var udarbejdet på grundlag af Baltic Humanitarian Associations klage. Denne artikel fik Australiens Røde Kors til at bede om en redegørelse. Den sidste begivenhed i sagen var, at Svensk Røde Kors 20. sept. 1948 bad om oplysninger for »att kunna bemöta ifrågavarande beskyllningar«⁵².

Tvangsrepatriering?

Det er flere gange tidligere blevet nævnt, at balterne frygtede, at Danmark ikke ville kunne modstå et russisk krav om udlevering på trods af Jaltaoverenskomstens bestemmelser om, at ingen – med undtagelse af frivillige i tysk tjeneste – måtte tvinges til at repatriere. Størst var angsten naturligt nok hos dem, der havde været i tysk uniform, om end de fleste var blevet indkaldt under tvang. Angsten blev næret af russiske officerers besøg i lejrene og balterudleveringen i Sverige og gav sig – som omtalt i det foregående – ofte kraftige udslag.

Men hvordan var den danske holdning til repatrieringsspørgsmålet?

Den 20. maj 1945 blev Socialministeriet ringet op af TASS' korrespondent i Danmark⁵³. Korrespondenten fremhævede, at han ikke havde noget officielt mandat, men da de to spørgsmål, han agtede at berøre, havde politisk karakter, ville han gerne give et venskabeligt råd.

Han anså det for forkert, at baltiske flygtninge ikke var anbragt i lejre sammen med de russiske. Derom agtede han at skrive en artikel hjem, og han ville derfor gerne vide, hvem han kunne »blame« for adskillelsen. Endvidere havde

51. DRK pk. 98.

52. Brev af 20.9.48, DRK pk. 98.

53. Socialministeriets referat af samtale med TASS' korrespondent 20.5.45. Sammen med referaterne af Dagmarhusmøderne.

han besøgt en forlægning med baltere og der konstateret, at flygtningene var i besiddelse af en række i Sverige udgivne blade med antirussisk propaganda. Han ønskede at få disse blade forbudt i lejrene.

Fra Socialministeriets side blev der svaret, at balterne var samlede i særskilte lejre, fordi de allierede havde anmodet danskerne om at samle de russiske flygtninge et bestemt sted af hensyn til en bedre behandling, men der var ikke fremført noget krav om, at balterne skulle indgå deri. Derudover var det af sprogmæssige grunde besværligt at have russere og baltere sammen. Hvad propagandaen angik, indså man det uheldige i den ensidige påvirkning af flygtningene, men da man ikke havde censur, kunne man ikke hindre bladene i at komme ind i landet.

Der forlyder intet om, hvorvidt TASS' korrespondent anså dette svar for fyldestgørende, men det lykkedes at undgå, at den russiske presse omtalte disse forhold, idet der med Dansk-Russisk Forening som mellemed blev nedsat en privatkomité for russiske krigsfanger, til hvilken myndigheder og DRK kunne holde sig. Når man betragter dette resultat, vil det umiddelbart forekomme, at hensigten med opringningen må have været at skaffe bedre forhold for de russiske flygtninge, og som pressionsmiddel blev så benyttet en sag, der var politisk omtålelig. Forhandlingerne på Dagmarhus viser, at den russiske forbindelsesofficer accepterede, at kun baltere, der ønskede at rejse hjem, blev anbragt sammen med de russiske krigsfanger⁵⁴.

Baltic Humanitarian Association anklagede DRK for at undertrykke kulturelle aktiviteter blandt balterne. Det er sandt, at DRK gjorde dette, og det skyldtes, at der fra russisk side flere gange blev rettet henvendelse til de danske myndigheder om, at de baltiske flygtninge blev behandlet for godt, og de baltiske komiteer forlangtes opløst, fordi de ansås for at være sæde for anti-russisk agitation⁴⁹. Dette krav måtte Udenrigsministeriet gå ind på, og DRK fik i foråret 1946 besked på af foranledige, at de baltiske komiteer indstillede deres virksomhed. Det er klart, at dette skridt, som ikke blev begrundet nærmere over for flygtningene, måtte medvirke til at skabe utilfredshed og utryghed blandt dem.

Efterhånden som det viste sig, at kun en ringe del af balterne ønskede at repatriere, blev situationen mere anspændt. I marts 1947 henvendte den tidlige lettiske gesandt i London sig til det danske gesandtskab dér for at indberette, at han fra lettiske flygtninge i Danmark havde hørt, at der bredte sig en bølge af frygt i lejrene, forårsaget af russiske repræsentanters besøg⁵⁵. De danske

54. Socialmin. referat af møde på Dagmarhus mellem SHAEF og Socialmin. 19.6.45.

55. Brev af 25.7.47 fra Arbejds- og Socialmin. til Fl. adm., i Pol. afd.'s sag 7674/46. Dr. med Esther Ammundsen oplyste 8.7.76, at der i visse lejre var en voldsom russerfrygt – mest blandt balterne.

repræsentanter, der ledsagede russerne, havde forøget frygten, idet flygtningene havde fået det indtryk, at Danmark overvejede at udlevere dem til russerne. Den russiske repræsentant, som havde besøgt lejrene, stammede fra den sovjetiske repatrieringskommission. Son nytiltrådt havde han ytret ønske om at se de lejre, hvor der var baltiske flygtninge, hvilket man i overensstemmelse med aftalen med British Military Mission ikke kunne nægte ham. De repræsentanter, der havde deltaget fra dansk side, nægtede pure, at der var blevet sagt noget, som kunne være årsag til frygt – alle samtaler fandt sted i bedste forståelse. Dette er formodentlig korrekt, men det bemærkes, at disse besøg fandt sted i samme periode som den frivillige hvervning af Wehrmachts-anshørig, hvor stemningen i lejrene i forvejen ikke var helt rolig.

Fra dansk side var man ikke indstillet på at indlemme flygtningene en bloc i det danske samfund, men samtidig ønskede man at slippe for dem uden at komme i modsætningsforhold til USSR. »Man har fra russisk side endvidere ladet skinne igennem, at der eventuelt ville blive fremsat krav om tvungen repatriering, i hvert fald af alle, der havde tilhørt den tyske værnemagt . . . Med begivenhederne i Sverige in mente har man både fra Udenrigsministeriet, Flygtningeadministrationen og DRK's side gjort alt, hvad der var muligt for at undgå at få dette krav fremsat officielt . . .«, skrives der i den fortrolige redegørelse for balterspørgsmålet af 22. juli 1947 fra Flygtningeadministrationen til Socialministeriet⁵⁶. Russerne satte som et mindstekrav, at krigsforbrydere blev fjernet fra de allierede lejre og overført til særlejre. Det er strejft tidligere, hvordan man fandt frem til en løsning, som kunne accepteres af alle parter. Det lykkedes at få englænderne til at modtage de Wehrmachtsanshørig i den britiske zone i Tyskland. Denne løsning stillede også russerne sig tilfreds med. Rekrutteringen lod man klogeligt foregå frivilligt i første omgang. Der ved kom der nok nogle krusninger på overfladen i lejrene, men man undgik at fremprovokere en samlet, massiv modstand. Ved en sådan fremgangsmåde fik man diskret og næsten uden affærer løst et problem, som i Sverige havde fremkaldt en folkeopinion af helt enestående styrke.

Samtlige adspurgte flygtninge afviser bestemt, at der fra dansk side nogensinde er blevet lagt pres på dem om at repatriere. Derimod nævner en lette, at DRK kraftigt gjorde flygtningene opmærksom på, hvornår der var mulighed for at emigrere, og at man fra dansk side slog stærkt på, at der i Danmark ikke var økonomisk mulighed for at beholde flygtningene⁵⁷. Men flygtningenes frygt for udlevering kunne være mindsket, hvis man havde vovet klart at tilkendegive den danske holdning: balterne skulle ikke tvangsudleveres.

56. Fortrolig redegørelse for balterspørgsmålet af 22.7.47, DRK pk. 158.

57. Samtale med tidl. lettisk flygtning 8.2.77.

Den estiske legationsråd berettede, at man i Udenrigsministeriet i fortrolighed havde sagt til ham, at balterne ikke ville blive udleveret⁵⁸. En estisk flygtning berettede, hvordan lejrlederen beroligede flygtningene med, at man ville gøre alt for, at de ikke blev udleveret – om end vedkommendes kompetence i den sag næppe kan have været stor⁵⁹.

Den estiske legationsråd havde efter krigen fortsat sine funktioner som sit lands repræsentant, i første omgang med at udstede pas til de estiske flygtninge. Da han den 25. sept. 1945 underrettede Udenrigsministeriet om denne virksomhed, havde man fra ministeriets side ingen indvendinger derimod, om end man tilrådede ikke at lade det komme offentligt frem. 22. juli 1946 blev legationsråden kaldt til Udenrigsministeriet, hvor man bad ham ophøre med at udstede pas, da det kunne medføre ubehageligheder for ham fra russernes side. Og, tilføjede man i ministeriet, det ville ikke medføre så mange praktiske vanskeligheder at ophøre, idet alle pas jo nu var udstedt. Af disse bemærkninger drog legationsråden den slutning, at henstillingen var ment som en formalitet, og han fortsatte derfor med at udstede pas, som da også blev accepteret af såvel danske som udenlandske myndigheder. Så sent som i 1951 foreviste legationsråden et af ham udstedt pas med danske og svenske viseringer for en højtstående embedsmand i Udenrigsministeriet, hvilket affødte kommentaren »very interesting«⁶⁰.

Den foregående fremstilling viser helt tydeligt, at man fra dansk side havde stor forståelse for balternes uvilje mod at repatriere, og at man bestræbte sig på at undgå en situation, hvor der kunne fremkomme et krav om tvangsudlevering. Det var imidlertid ikke kendt blandt flygtningene, at den danske holdning var sådan. Af politiske grunde var det naturligvis umuligt at fremsætte en officiel garanti til balterne, men man kunne have sparet flygtningene for mange bekymringer, hvis man på mindre officiel vis havde ladet skinne igennem, hvordan den danske holdning var.

Udrejse

Kun ca. 500 af de i alt 5.950 baltere i Danmark valgte at repatriere, og alle disse rejste inden 1948.

Det er på nuværende tidspunkt umuligt at angive præcist, hvor den resterende del af balterne fandt et blivende opholdssted. I 1947-48 rejste ca. 1.000 baltere og polakker til Tyskland som Wehrmachtsangehörige, 387 baltere rej-

58. Samtale med tidl. estisk legationsråd 7.1.77.

59. Samtale med tidl. estisk flygtning 11.1.77.

60. Samtale med tidl. estisk legationsråd 7.1.77 og skrivelse fra samme til den lettiske minister i Washington D. C. af 14.7.1952. (legationsrådets papirer).

ste til England og 134 til Frankrig⁶¹. Som tidligere nævnt antages, at ca. 80 personer flygtede til Sverige. Oversøisk emigrerede i 1945-48 224 personer. I de følgende par år var det den oversøiske emigration – til Canada, USA, Argentina og Australien – der nedbragte antallet af baltere i Danmark. Skønmæssigt kan det anslås, at kun ca. 400 baltere forblev her i landet (knap 80 estere, ca. 300 letter og nogle enkelte litauiske familier)⁶². En nøjagtig kortlægning af emigrationen vil kunne skaffes ved gennemgang af kartoteket over ikke-tyske flygtninge i Rigsarkivet.

Afslutning

Skal det danske arbejde med flygtningene bedømmes, er der nogle punkter, som bør trækkes frem. Det lykkedes at sikre de ikke-tyske flygtninge i Danmark rimelige materielle kår, mens de opholdt sig i lejrene – rimelige i sammenligning med de kår, landets øvrige befolkning levede under. Den danske holdning umiddelbart efter krigen var, at alle flygtningene skulle ud af landet, men efterhånden som opholdet her trak i langdrag, accepterede man, om end modvilligt, at nogle ikke-tyske flygtninge ville få fast ophold i Danmark. Når en flygtning udtaler (i forbindelse med et spørgsmål om arbejde her i landet), at det føltes, som om den danske regering var flygtningene uvenligt stemt, fordi man ikke ville give dem tilladelse til at få andet end ukvalificeret arbejde⁵⁹ – er det en ganske korrekt opfattelse af den danske holdning: flygtningene skulle ikke opfordres til at slå sig ned i Danmark, så de senere ikke ville udrejse.

Det er forståeligt, at man ikke ønskede at have udenlandske, forhenværende værnemagtsmedlemmer i landet. Som tidligere omtalt blev problemet med de wehrmachtsangehörige baltere klaret på en ganske diplomatisk måde, idet de blev overført til britisk zone i Tyskland. Fra dansk side ville man undgå omtale af sagen, dels for ikke at fremprovokere et russisk krav om udlevering, dels for at undgå uro og oprør i lejrene. Det lykkedes at gennemføre udsendelsen af Wehrmachtsangehörige uden politiske kriser, og derved blev ansvaret for mulige senere forhandlinger om hjemsendelse til USSR lagt over på andre, nemlig på englænderne. De danske bestræbelser på at undgå konfrontationer lykkedes i hele perioden 1945-1949 ganske godt.

Det er helt afgjort, at for balterne har flygtningetilværelsen i Danmark ikke været behagelig. Utryghed, en usikker fremtid, en lejrtilværelse under trange forhold og arbejde blandt mennesker, hvis sprog de ikke forstod meget af. Den største anke, der kan rettes mod den danske flygtningeforsorg er, at man ikke formåede at fjerne den værste angst fra balterne. Det kunne være sket ved blot

61. Fl. i DK s. 277-283.

62. Oplysning fra de baltiske nationalforeninger.

at lade det sive ud, efter hvilke principper man arbejdede. Man gjorde ikke dette, dels af frygt for, at det ville virke provokerende på USSR, dels fordi der ikke eksisterede nogen egentlig flygtningepolitik. Flygtningeproblemet blev klaret ved ad-hoc løsninger.

Forkortelser:

DRK: Dansk Røde Kors

Fl. adm.: Flygtningeadministrationen

Fl. i DK.: Flygtninge i Danmark 1945-1949 (København, 1950)

Pol. afd.: Politiafdelingen

Såfremt andet ikke er angivet, findes alt utrykt materiale i Rigsarkivet.